

Menas Literatūra Mokslas

2005 SAUSIO 1 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 1 (1)

Trys kryžiai vienija tris tautas

Lietuvių, latvių ir lenkų katalikybė vienijanti Trijų Kryžių kalno liaudies pamaldumo praktikos vieta, šalims integruojantis į Europos Sąjungą

HABL. DR. ALFONSAS MOTUZAS

Lenkijoje, Liublino katalikiškajame universitete, 2004 m. lapkričio 19–20 d. vyko tarptautinis simpoziumas „Lenkija ir Lietuva – dvasinis paveldas Europoje“. Dalyvavo Liublino, Varšuvos, Krokuvos ir Kauno Vytauto Didžiojo universitetų teologai.

Šiandien Latvija, Lietuva ir Lenkija yra paskutinės katalikiškosios Europos šiaurinės valstybės. Ištakos integracijai į Vakarų Europą įtakos turėjo kontrreformacija bei veržlus XVII–XX amžiaus istoriniai geopolitiniai įvykiai. Tai metas, kai Latvija, Lietuva ir Lenkija užėmė svarbią vietą Katalikų Bažnyčios istorijoje.

Latvijoje vyraujanti religija – protestantizmas. Tik jos etnografinis regionas Latgalija yra katalikiškas, kurio centrai yra Agluona, Daugpilis ir Rezeknė. Katalikišką Latviją (Latgaliją) ir Lietuvą iš šiaurės supa protestantiškos Estija, Latvija bei Skandinavijos šalys, o iš rytų – stačiatikiškos Rusija ir Baltarusija. Vakaruose Lietuva ribojasi su kaimynine katalikiška Lenkija. Šiandien, kada didesnįjį dalis Europos šalių integruojasi į Europos Sąjungą, saviti Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos religiniai/geopolitiniai ir kultūriniai saitai, kurie nuo krikščionybės pradžios vienijo ir šiandien vienija šias tautas, tampa ypač reikšmingi, išsaugant šių tautų tautinį identitetą bei dvasinę laisvę.

Kyla klausimas – kas ties religiniai/geopolitiniai ir kultūriniai saitai? Tai unikalios katalikiškos liaudies pamaldumo praktikos, kurios gimė kontrreformacijos, karų su turkais, švedais, rusais bei carinės okupacijos metu. Jų kilmės atskleidžia Katalikų Bažnyčios istorijos, liturgijos ir etnologijos mokslai.

Pasaulyje yra kraštų, kur katalikybė įleidusi žymiai gilesnes šaknis nei Lietuvoje, Lenkijoje bei Latvijoje, bet tokios liaudies pamaldumo praktikos, kokią turi šios trys šalys, niekur nesutiksi. Tai Trijų Kryžių kalno kultas Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje. Lenkijoje jis yra Kazimierz Dolny, Lietuvoje – Vilniuje bei Latvijoje – Agluonoje. Prie kiekvieno jų Gavėnios metu atvyksta piligrimų grupės, kurios čia „Graudžių verksmų“ maldomis ir giesmėmis meldžiasi.

Norint daugiau pažinti šias latvių, lietuvių ir lenkų šventoves, reikia žinoti jų istorinę kilmę, įsteigimo sąlygas. Etnografiškai katalikiškoje Europoje toliausias šio pamaldumo taškas yra šiaurės rytuose – Agluonoje (Latvija), žemiausias – Vilniuje (Lietuva) ir Europos pietryčiuose – Kazimierz Dolny (Lenkija).

Trijų Kryžių kalnas Agluonoje

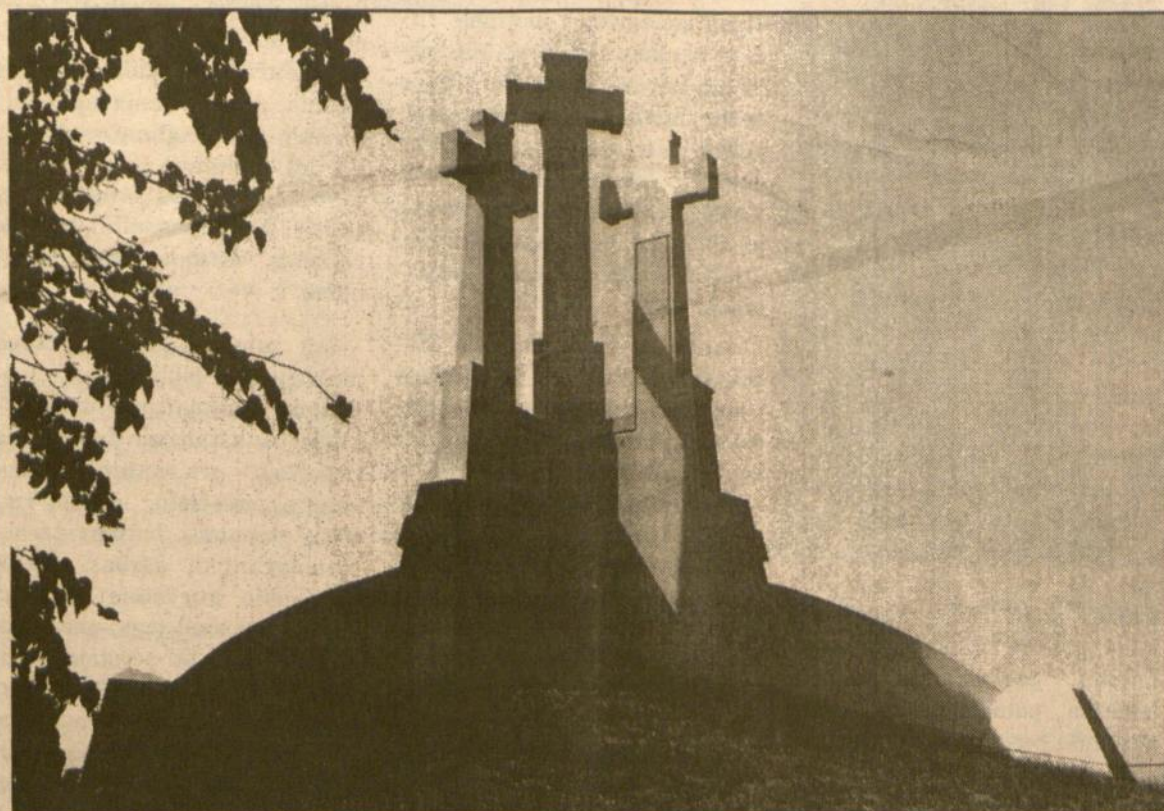
Agluona yra Latvijos etnografinio Latgalos regiono miestas, įsikūręs tarp eglėnų, pelkių ir dviejų ežerų. Pavadinimas kilo nuo latviško žodžio „aglenia“ – eglė. Čia 1700 m. dideliame miške Vitebsko iždininko žmona Eva Šostowicka pastatė medinę bažnyčią ir vienuolyne dominikonams, kuriuos pakvietė iš Liublino ir Vilniaus bei pavedė skelbti jiems protestantiškojo latvių tautoje šventąjį katalikų tikėjimą. Tais pačiais metais popiežius Inocentas XII (1691–1700) šią šventovę patvirtino. Bažnyčioje vienuoliai padėjo Dievo Motinos paveikslą kopiją atvežtą iš Trakų ir pradėjo švęsti Švč. M. Marijos ir Dangų Ėmimo šventę. Dėl stebuklingų išgyjimų prasidėjo pirmosios maldininkų kelionės į Agluoną. 1768–1780 m. buvo pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, vienuolynas, šventoriaus tvora su 6 vartais ir juose įrengtu kalvarijų Kryžiaus kelių bei išpūdingu Trijų Kryžių kalnu, po turkų ir rusų karų 1708–1711 metais siautusiems marams atminti.

1856 m. caro valdžios nutarimu dominikonai už dalyvavimą 1831 metų sukilime iš Agluonos buvo išvaryti. Sovietmečiu bažnyčia aptarnavo parapiją 1980 m. popiežius Jonas Paulius II Agluonos bažnyčiai paspyrė titulą „Bazilica minoris“.

Šiandien Agluonos šventovė gyvuoja. Kaip ir anksčiau, čia atvyksta gausūs maldininkai ne tik iš Latvijos, bet ir iš Lietuvos bei Lenkijos. Šalia Marijos paveikslu, ypač čia gerbiama Trijų Kryžių kalnas, ant kurio maldininkai gieda „Graudžių verksmų“ giesmes.

Trijų Kryžių kalnas Vilniuje

Vilniaus Trijų Kryžių kalnas seniau buvo vadinamas Pilkuoju. Jo kilmė apipinta legendomis. Viena iš legendų kalba, kad Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo valdymo metais, žygio į Maskvą metu (t.y. 1368 m.), Vilniaus miestiečiai pagonyms nužudė 14 vienuolių pranciškonų. Legenda apie kankinius prigijo dėl to, kad turėjo realų prototipą: tikrai žinoma, jog 1341 m., Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Gediminui atakliai siekiant krikštinti, iš Čekijos atvykusius pranciškonus Lietuvoje nužudė pagonyms ir krikščionys šiam įvykiui atminti pastatė tris kryžius. Vieni mokslininkai mano, kad šie kryžiai pastatyti Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių Vytauto ir Jogailos susitaikymo proga, dar kiti – kad Trijų Kryžių kalnas buvo viena Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio stotelių, o dar kiti – po karų su turkais (1683 m.) ir rusais (1686 m.)

Lietuvos kančių, tikėjimo ir prisikėlimo simbolis – Trijų Kryžių kalnas.

Jono Tamulaičio nuotr.

sunkius marų metus užklupusius 1711 m. Vilnių ir jo apylinkes.

Carinės Rusijos priespaudos metais Trijų Kryžių vietovėje buvo pastatyti kareivinės. 1916 metais, gavus vokiečių okupacinės valdžios leidimą, maždaug medinių kryžių stovėjimo vietoje, pagal vilniečio architekto Antano Vivulskio projektą, buvo pastatytas gelžbetonis paminklas – trys balti kryžiai ant cokolio. 1950.05.30 vidurnaktį, sovietinės valdžios įsakyta, šis religinis paminklas buvo susprogdintas.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę (1989 m.), Vilniaus Trijų Kryžių paminklas buvo atstatytas ir šiandien jis yra maldininkų Gavėnios metu lankomas, giedant „Graudžių verksmų“ giesmes.

Trijų Kryžių kalnas Kazimierz Dolny

Krikščioniškieji pradai šiose vietovėse siekia aštuonis šimtmečius ir praeitį. Jau 1181 metais čia įsikūrė vienuolės norbertinės iš Krokuvos. Jos šios gyvenvietės Vėjingo Kalno pavadinimą pakeitė į Kazimierzą. Pirmoji bažnyčia Apaštalių sosto aktuose paminėta 1325–1328 metais, kaip atliekanti pastoračinę bei apsauginę nuo kitatikių funkciją. Reformacijos metu bažnyčia protestantų buvo sugriauta ir tik 1700 metais atstatyta. XVIII amžiaus pradžioje ant aukščiausios apylinkės vietos buvo įrengtas Trijų Kryžių kalnas.

Spausdintiniai šaltiniai kuliškai liudija, kad šie ant Trijų Kryžių kalno pastatyti turėjo dvigubą reikšmę. Užrašai ant jų kalba apie Dievo Sūnaus mirties vietą ant Golgotos kalno bei sunkius, kraštą po turkų karo apėmusius, 1711 m. maro laikus.

Iš pateiktos apie latvių, lietuvių ir lenkų Trijų Kryžių kalno vietų kulto istorinės medžiagos pastebime, kad greta juos vienijantios geografinės ir religinės medžiagos, taip pat juos vienija ir „Graudžių verksmų“ giedojimas.

„Graudžių verksmų“ giedojimo pamaldumo, išskyrus Latviją, Lietuvą ir Lenkiją, neturi nė viena katalikiška pasaulio ša-

lis. Šios pamaldumo tradicijos pradininkai yra lenkai. Seniausias „Graudžių verksmų“ rankraštis tekstas rastas Lenkijoje. Jo pateikimo data – XV amžiaus antroji pusė. 1616–1617 m. „Kalwaria Zebrzydowska“ tarp šių kalvarijų Kryžiaus kelio koplyčių atsiranda „Graudžių verksmų“ koplyčia, kuriai buvo sukurta maldos ir giesmės. Vėliau „Graudžių verksmų“ giedojimo pamaldumą ima kelti Šv. Roko brolija, įkurta Poznanės vyskupo Stepono Wierzbowski prie Šv. Kryžiaus bažnyčios Varšuvoje. 1707 m., šios brolijos rūpestiu, išleistas pirmasis „Graudžių verksmų“ tekstas. Netrukus šią pamaldumą praktiką patvirtino popiežiai Pijus XI ir Pijus XII, dėl ko jis pasiekė Agluoną, Vilnių ir greitai paplito liaudies maldose.

Kokie dar saitai sieja Agluoną, Vilnių ir Kazimierz Dolny?

Pirmasis Lietuvos krikšto bandymas Mindaugo laikais nepasisekė, nes, pasinaudodamas krikštu, vokiečių ordinas stengėsi užgrobti pagoniškosios Lietuvos žemių dalį. O pats Mindaugas 1263 m. Agluonos apylinkėse buvo nužudytas. Lietuvai apsiginti nuo ordino ir lenkams padedant, visiškai aplenkus ordiną įsiterpti tarp krikščioniškųjų Europos valstybių pavyko tik 1385 metais po Krėvos sutarties akto, kurį pasirašė Lietuvos Didysis kunigaikštis Jogaila ir lenkų delegacija.

Nuo Krėvos akto pasirašymo datos prasidėjo glaudūs Lietuvos ryšiai su Lenkija. Jie ypač suaktyvėjo Lietuvos kunigaikščių Vytauto ir Jogailos krikšto Krokuvoje (1386 m. vasario 15 d.), Jogailos jungtinių su Jadvyga (1387 m. vasario 18 d.), Jogailos karūnavimo Lenkijos karaliumi bei Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių (1386 m. kovo 4 d.). Katalikiška Lenkija įpareigojo Lietuvą krikštintis ir tapti katalikišku kraštu. Tai įvyko 1387 m. Tuoj po Lietuvos ir Lenkijos Horodlės akto pasirašymo 1417 m. Lietuva dar kartą pasauliui parodė, kad šios abi šalys yra katalikiškos.

Lietuvos kaimynė Livonija

1566 metais prisijungia prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, o po 1569 m. Liublino unijos akto, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė susijungė su Lenkijos karalyste į abiejų tautų respubliką (Rzeczpospolita Obojga Narodow), į Livonijos Latgalos žemę, pakviesiami naujakuriai (bajorai) iš Lenkijos. Lenkijos – Lietuvos karaliaus Stepono Batoro pastangomis į Latviją buvo pakviesti jėzuitai, kurie 1583 m. Rygoje įkuria kolegiją bei 1585 m. Vilniuje išleidžia pirmąją knygą latvių kalba – Kanizijaus katekizma.

1600 m. prasidėjo pirmasis Respublikos karas su Švedija, kurio viena priežastis buvo reformacijos ir kontrreformacijos sąjūdis Europoje. Karas baigėsi 1629 m. Altmarko paliaubomis. Švedijai atiteko užgrobtosios Pietų Estija ir visa Vakarų bei pietvakarių Latvija su Rygos miestu, o Respublikai liko pietų Latvija (Latgala), pavadinta Inflanty Polskie, kad būtų galima skirti nuo Švedijos Inflantų. Šis padalijimas nulėmė protestantizmo įsigalėjimą didesnėje Latvijos dalyje, o Latgalija liko katalikiška.

Lenkijos ir Lietuvos karalius Jonas Kazimieras Lvoje 1565 m. balandžio 1 d., dvasininkų senatorių bei žmonių akivaizdoje, pagal nustatytą tvarką, t.y. atsiklaupęs prieš altorių, sukalbėjo Lietuvos ir Lenkijos paaukojimo Marijai aktą.

Be kita ko, katalikybėi tvirtiau jaustis Latgalijoje, matyt, įtakoją Katalikų Bažnyčios nuojauta apie artėjančią grėsmę iš rytų. Tuo tikslu, matyt, ir buvo į Agluoną pakviesti bei įkurdinti vienuoliai dominikonai (1698–1700). Netrukus, t.y. 1700 m., prasidėjo karas su Rusija (vad. Šiaurės karas), kuris truko 21 metus ir baigėsi tuo, kad Estija ir visa Latvija su Ryga (išskyrus Latgaliją) buvo prijungtos prie Rusijos imperijos.

Latvijos (Latgalijos), Lietuvos ir Lenkijos valstybių vienybė truko iki 1772 m. rugpjūčio 5 d., pirmojo Respublikos padalijimo, kai Rusija, Austrija ir Prūsija pasidalijo Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos žemes bei pripažino lygias teises kitati-

kams. Po to vyko 2-asis padalijimas (1793 m.), atnešęs nepriklausomybės pabaigą, bei 3-iasis (1795 m.). Rusams 1795 m. okupavus Latviją, Lietuvą, ir Lenkiją, imta drausti religines procesijas bei maldininkų keliones už bažnyčios šventoriaus ribų.

Prieš carinės Rusijos tautinę ir religinę priespaudą Latgalija, kaip ir Lietuva su Lenkija, dalyvavo ir 1831 metų sukilime, dėl kurio nukentėjo Agluonos dominikonai bei visi katalikai.

Net 124 metus šie katalikiški kraštai meldėsi, kovoję ir laukė aušros. Ji nušvito. Bet ją po 22 metų Latvijoje ir Lietuvoje užtemdė sovietinis ateizmas, kuris tik po nepriklausomybės atkūrimo pasitraukė iš Lietuvos (1990 m.) ir Latvijos (1991 m.).

Latvija ir Lietuva vėl pažvelgė į katalikiškus Vakarus. 1993 metų rugsėjo 4–8 d. Lietuvoje (Vilniaus Aušros Vartuose, Šiluvoje bei Kryžių kalne) o rugsėjo 9 Latvijoje – (Agluonoje) lankėsi popiežius Jonas Paulius II. Vatikano parodytas dėmesys Latvijai ir Lietuvai, taip pat lenko popiežiaus atida Latvijai ir Lietuvai, atnaujino religinius, kultūrinius Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio ryšius.

Remiantis tyrimų duomenimis ir istoriniais faktais, darytina šios išvados:

1. Yra trys šventovės, glaudžias istoriniais ir kultūriniais ryšiais jungiančios latvių, lietu-

vių ir lenkų kultūras – Trijų Kryžių kalno garbinimas Agluonoje, Vilniuje ir Kazimiero Dolny.

2. Trijų Kryžių kultas Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje gimė XVII a., stiprinant katalikybę Žespospolitoje. Tai nuo XVI a. buvo atsvara protestantizmui, slenkančiam į Vidurio Europą iš Šiaurės ir šiaurės vakarų; tai XIX–XXI a. Katalikų Bažnyčios tvirtovė, padėjusi atsilaikyti prieš stačiatikybę ir ateizmą, o šiandien tai – tarsi katalikiškos kultūros siena prieš iš šiaurės ateinančią protestantizmą, iš rytų ateinančią stačiatikybę ir iš pietryčių gresiančią islamą.

3. Šių šventųjų vietų lankymas ir skirtingų tautų bendra „Graudžių verksmų“ maldos šiose šventovėse susijusi su Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos Katalikų Bažnyčių kultūrų istorijomis, kur pati pamaldumo praktika savo kilmę yra lenkiška.

4. Šie latvių, lietuvių ir lenkų katalikiškosios kultūros saitai, užsimezgę nuo pat krikščionybės pradžios Latvijoje ir Lietuvoje, ir šiandien yra katalikiškos geopolitikos bei kultūros vienybės simbolis, integruojantis į Europos Sąjungą. Tai ir atspindi darbo pavadinimo premabolę, kad katalikiškos Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos Trijų Kryžių kulto kultūros saitai, integruojantis į Europos Sąjungą, kyla iš glaudžių religinių ir geopolitinių praeities ir dabarties ryšių.

Naujametiskai

STASYS SANTVARAS

ATSIGRĮŽIMAS METUOSE

Kas esat jūs, atskridę metai:
Ar ašaros našlės,
Ar pumpurai, kurie pražysti negalės,
Ar tik atodūsiai gležnos gėlės,
Lyg upei tekančiai, žmogaus gyvatai?

Kas esat jūs, atlekę metai:
Ar brėkštanti diena,
Ar meilės ilgesiu apsuvaigusi daina,
Ar laimės troškulio svajonė kupina,
Ar niekieno nesustabdyti ratai?..

Lyg voratinkliai, skrendą pagaire,
Lyg vilnys vandenų —
Mes bėgam iš savo būties trumpų dienų,
Pavargę nešam našią škausmo akmenų,
Pradingsdam net savy neapsidairę...

Kas esat jūs, atbėgę metai? —
Tik dūmų kamuoliai,
Į laiko vandenį nukritę aukso obuoliai,
Našlės širdis, pravirkusi gailiai,
Trumputė saulės šypsena gyvatai...

KALENDORIUS

Kasdieną aš skinu po vieną lapą
Nuo medžio didelio obels.
Beskindamas lapus, nueisiu aš į kapą —
Ir man širdies negels...

O myliu dar žvaigždėtą žemės naktį,
Prie upės klaidžiojti smagu! —
Ir baissiai miela dangumi mėnulį sekti,
Regėt gyvybę už langų...

Bet aš kasdien skinu po vieną lapą
Nuo medžio didelio obels —
Godžiai geriu pražyduosį lelijų kvapą,
Tegu, tegu dar širdį gels!

Paslaptinga Magdalenos žemė

ALDONA ŽEMAITYTĖ-PETRAUSKIENĖ

Įdomu ir prasminga žmogaus gyvenimą pažinti per nuotraukas, ypač nespaltotas, kur sidabro folija padengtas popierius atspindi laikų dvasias. Bet dar įdomesnė pažintis ateina per daiktus, kurių kone kiekvienas turi širdį, kalbančią žmogaus sielai. Kad juos išgirstum, reikia vienos sąlygos: žiūrėti akimis, bet matyti širdimi. Šitaip į daiktus žiūrintiems atsiveria kito sielos paslaptys. Šitaip jaunimas išmoksta sustoti prie daiktų, kurie yra mūsų tėvynės, tėviškos, mūsų namų dalelė.

Žmogus be namų – tai augalas be šaknų, kurį po švėtimas pakrantes ridinėja viso pasaulio vėjai. Vargas žmogui, kuris neturi namų, bet vargas ir daiktui be namų, nes iš jo išrauta širdis, galinti daug ką papasakoti apie daikto savininko gyvenimą. Žmogaus ir daikto sandorą, jų artimą giminybę galima suvokti, jei tyrinėji Magdalenos Stankūnaitės-Stankūnienės memorialinę ekspoziciją Vilkaviškio krašto muziejuje Paežeriuose.

2005 m. sausio 5 d. Magdalena Stankūnienė (arba Stankūnė, kaip ji mėgo pasirašyti po savo paveikslais) švęs savo brandų jubiliejų. Kas sakė, kad moteriai negalima priminti jos metų? Prietariai! Juo rimtesnis jų skaičius vainikuoja galvą, tuo moteris gražesnė kaip asmenybė. Neveltui senovės romėnai labai gerbė savo matronas. Tik trisdešimtmetės paikelės nenori kalbėti apie savo metus.

Manau, kad Magdalena, kurią pažįsta visa Šiaurės Amerikos lietuvija ir gausūs jos bičiuliai Lietuvoje, turi būti garbė ir laimė viešai švęsti prasmingai svarų savo jubiliejų. Tai jos svarių darbų ir sėkmingo gyvenimo vainikas. Dailininkė Magdalena į savo kūrybos pasaulį atėjo iš nerūpestingos vaikystės, kurioje ją supo tėvų, seserų, tetų meilė ir gražūs daiktai. „Oželiuose liko laimingiausios mano dienos“, + šiandien atsidūsta Magdalena, vaikystėje turėjusi viską, ko tik vaiko širdelė galėjo geisti. Ji turėjo aštuoniasdešimtmetį senelį (tėvuką) Motiejų, kuris jai sekė pasakas, mokė gražaus elgesio ir net šokio meno. Turėjo mamą, kuri išmokė dalytis su kitais daiktais ir meile, ver-

tinti grožį ir eleganciją. Anot Magdalenos, mama turėjo ypatingą grožio jausmą. Magdalena – taip pat. „Labai norėdavau su mama bendrauti ir klausytis jos gražių pamokymų“, – vaikystės namus prisimena Magdalena. Turėjo tėtį, kuris išmokė darbštumo, tvarkos ir teisingumo. Sesutes ir broliuką – savo fantazijų ir žaidimų draugus.

Tos laimingiausios dienos, kai vaiko akimis atsivėrė paslaptinga ir dosni gamta, pilna medžių, žolynų ir vandenų, į Magdalenos pasamonei sukrėvė visą jos vėlesnių dienų kūrybinį kraštą: jos paveikslų motyvus, formas ir spalvas, jos namų (Anglijoje ir Amerikoje) jaukumą ir eleganciją, jos meninės fantazijos žaismą, kuris spalvų kaskadomis atsivėrė jos grafikoje, tapyboje, batikoje – šimtuose kūrinių, per vandenyną atplaukusių į išlaisvintą, Atgimimo ženklu paženklintą Lietuvą. „Ir pasiliko man medžiai gyvi iki šiol, viską juose galiu matyti“, – sako dailininkė Magdalena Stankūnienė.

Isižiūrėkime jos kūrinius. Į tapybos drobes cikluose „Motina žemė“, „Motina gamta“, batikos darbuose „Tolima žemė“, „Žemynas pasaka“. Įvairiais laikotarpiais jie sukurti, bet vienijami dailininkės pasaulėjautos, kuri sužmoguina ir mitologizuoja gamtą, nes menininkės kuriamų medžių tankmėje knibžda keisčiausios žmonių figūros, regimos arba tik numanomos, o subtili spalvų ir linijų melodija paklūsta kosminiam ritmui. Ryškios, grynios arba prigesintos taurių blizgesiu padengtos spalvos spinduliuoja harmoningą Visatos grožį. Ar tai nėra aidai iš tolimos vaikystės, kai maža mergaitė gulėdavo žydinčio pievoje prie Žvirgždės upelio ir svajodavo žiūrėdama į dangų, regėdama jame besikeičiančius debesų paveikslus, klausydama, kaip pievoje krebžda vabalai, dūzgia bitės, liaunose kromų šakose ar senų medžių lapioje gieda paukščių chorai.

Kiekvienas mes ateinam iš savo vaikystės, bet ne kiekvienas išsaugom jos sąskambį su kosmosu. Tą sąskambį vėliau nustelbia materialioji mūsų gyvenimo pusė. Magdalena išsaugojo vaikystės tyrumo melodijas, kurios vis didėjančius ra-

tilais banguoja per jos sielą. Kiek bežiūrėtum į Magdalenos paveikslus, atliktus įvairia, daugiausia jos pačios sumanyta autorine technika, negali atsisėbėti neišsenkančiu spalvų, linijų, formų tekėjimu per kurinio erdvę, sukurtos kompozicijos precizišką tikslumą. Tokį polifonišką, laisvai besiplėtojančią spalvų skambesį sau gali leisti tik visišką vidinę laisvę turintis menininkas, pažįstantis gamtą ir jos daiktų kalbą, taigi, mokantis girdėti, kaip plaka daiktų širdys. Dailininkė ypač grožiasi audiniais – medžiagos faktūromis, raštais, spalvų deriniais, tautinių kostiumų ornamentais. Tas potraukinį kraštą: jos paveikslų motyvus, formas ir spalvas, jos namų (Anglijoje ir Amerikoje) jaukumą ir eleganciją, jos meninės fantazijos žaismą, kuris spalvų kaskadomis atsivėrė jos grafikoje, tapyboje, batikoje – šimtuose kūrinių, per vandenyną atplaukusių į išlaisvintą, Atgimimo ženklu paženklintą Lietuvą. „Ir pasiliko man medžiai gyvi iki šiol, viską juose galiu matyti“, – sako dailininkė Magdalena Stankūnienė.

Ir ji pati, ir jos seserys mėgo rengtis tautiniais drabužiais. Ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje, Anglijoje, Amerikoje. Viena gražiausių Magdalenos nuotraukų yra iš 1957 metų Anglijoje, Headly Park lietuvių sodyboje. Apskritai lietuvių šypsos, pasipuošusi gintaro karoliais, dėvinti pustom mėsėkštom (siuvinėtom ir nertom) rankovėm marškiniais, besipuikuojanti kaišytine zanavykų prijuoste. Apie tą metų Magdalena pasakoja šią metų rudenį rašytame laiške Vilkaviškio muziejininkams. „Pagaliau jau iš Lituanistinių studijų centro muziejaus atgavau savo tautinį kostiumą, austą Anastazijos Tamošaitienės. Išgijau jį 'Marginiuose' 1942 metais. Tai buvo mano vestuvinis drabužis. Pasi-traukdama iš Lietuvos per karo audras, pasiėmiau tautinį kostiumą su savimi ir mamelės austą drobule... Vokietijos stovyklose teko atstovauti lietuvių bendruomenei parodose, priėmimuose pas vokiečius ir angelus. Persikėlus gyventi į Angliją, teko šokti tautinius šokius ir dainuoti ansamblyje. Palaidinukė nuo plovimo prarado spalvą, reikėjo naujos.

Kilo man mintis pradėti narstyti ant mamelės padovanotos drobulės. 1949 metais ne tik narsčiau, bet ir ašaromis laisčiau, nežinodama, kur dabar mano motulė, palikta Lietuvoje. Aš siuvinėjau Anglijoje, išlie-dama sielvartą, o motinėle širdies skausmą Sibire, siuvinėdama, nerdama rankdarbius ir nežinodama, kur yra jos vaikai, palikę gimtuosius namus. Po daugelio metų kostiumą, išvežiotą ir nešiotą, gražiu mūsų tautiečiams, kad pajustų mūsų, išievių, meilę, paliktam gimtajam kraštui“.

Tautiniai drabužiai – tai chorai, šokių rateliai, koncertai („anglams labai patiko mūsų dainos, šokiai ir tautiniai rūbai“). O šalia to, arba pirmo to – kasdienės duonos pelnymasis, dirbant prestižinėse drabužių parduotuvėse, mokymas rūbų kūrime meno. Magdalena taip subtiliai mokėjo pajusti drabužio sielą, kad ją pakvietė demonstruoti prabangius drabužius rafinuoto skonio pirkėjams. Ir pati ji tapo rafinuoto, išlavinto skonio menininkė, keliaujanti po Europą ir kitus pasaulio kraštus. Bet tai bus vėliau, sukūrus šeimą su Jonu Gintautu Stankūnu (likimo ženklas – lemtingas pavardžių sutapimas).

1960 m. ji atplaukė į Čikagą, kur pradėjo naują gyvenimo tarpsnį. Apsigyvenusi pas seserį Salomėją, įsidarbino prabangioje „Marshall Field“ parduotuvėje, o po darbo lankė Čikagos Meno institutą. Vis labiau traukė dailė, ypač kai susidraugavo su žymiu lietuvių grafiku Viktoru Petravičium, kuris tapo jos mokytoju. Ištekėjo už mylimo žmogaus, visą

gyvenimą buvusio jos atrama ir užuovėja („nebūčiau tiek sukurusi be jo paskatinimų ir paramos“). 1968 m. Čikagoje, Balzoko lietuvių kultūros muziejuje, surengė savo darbų pirmąją parodą. 1969 m. pirmą kartą išdriso aplankyti okupantų pavergtąją tėvynę. Nuo tol Lietuvoje ji būdavo dažna viešnia, nepaisydama apkalbų, sovietinių pareigūnų varžymų. Iki pat Atgimimo ir po jo grįždavo į Lietuvą su savo kūryba, skirta meno pasauliui, ir dovanomis artimiesiems, bičiuliams.

Jau minėjau, kad Lietuvos muziejuose, bibliotekose, mokyklose – Žemaitijoje ir Suvalkijoje, Aukštaitijoje ir Šiaurės Lietuvoje – yra šimtai jos padovanotų paveikslų, medžio raižinių atspaudų, batikos darbų. Menotyrininkų darbas aiškintis, kokio kūrybinio genijaus yra ta varomoji jėga, nes Magdalena kuria be perstojo, vieni darbų ciklai keičia kitus. Kartodama tuos pačius motyvus (pavyzdžiui, Lietuvos kaimo moterų darbus – audimą, verpimą, linų rovimą, šieno grėbimą t.t.), ji varijuoja juos ant įvairių medžiagų (drobės, popieriaus, tekstilės) ir tai atlieka įvairia technika. Jos kūryba yra lyg viena ilgesinga melodija, besiskleidžianti per dešimtmečius: nuo praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio iki šių dienų. Tai tėvynės ilgesys, kasmet ją genantis į Lietuvą, o, tapant paveikslus, virstantis ne širdies sopuliu, o gyvenimo džiaugsmo daina. Kelionės į Lietuvą jai davė impulsą pagerbti partizanų motinas, įamžinti lietuvių moters darbų ritualą. Vėliau ji pradėjo savo

kūrybinę epopėją Motinos Žemės garbei. Kaip čia neprisiminsi V. Mykoloaitis-Putino gaivalingų eilučių iš eilėrašcio „Žemei“. *Graži ir galinga esi, nuodėmingoji žeme! / Tu praneši dangų savųjų žiedų skaidrumu.* Magdalenos kūryboje Žemė – paslaptinga gražiavėde kosmoso žvaigždė, miškų deivė, gėlių valdovė, skambanti subtiliausių spalvų simfonija: pavasario mėliu, vasaros žalum, rudens auksu... Žemė – artima ir tolima, brangi ir nepažįstama. Visi kūrėjos jausmai ir pojūčiai, skirti Žemės apoteozei, yra susipynę, lyg tos jos paveikslų medžių šakos, po kurias drauge su vėju karstosi miškų vėjos, o gal deivės, atėjusios iš senelio Motiejaus pasakų.

Magdalena neteko pačių brangiausių žmonių – tėvų, sūnelio, vyro, bet neprarado gyvenimo džiaugsmo, nes ją supa giminės ir bičiuliai, taip pat savo širdis jai atveriantys mylimi daiktai. Jos brolis Jonas Vytautas Stankūnas, gyvenantis Floridoje, pasiryžęs atstatyti tėviškę Oželiuose ir pripildyti ją senųjų daiktų skambesio. Magdalena moka įpūsti bičiulystės ugnį, prisijaukinti ir daiktus, ir žmones. Jos čikagiškiuose namuose buvo daug knygų. Sugrįžusi iš antros kelionės į Lietuvą, ėmė į

Lietuvos dailės muziejaus biblioteką siųsti knygas – meno albumus, išieivijos dailininkų katalogus, spaudos iškarpas apie parodas ir Amerikos lietuvių dailininkų gyvenimą. „Nesigailėjau skirdamasi net su Bostone išleista lietuviška enciklopedija“. Tai buvo 1983 metai. Enciklopedija nepasiekė muziejaus bibliotekos, o atsidūrė kitos bibliotekos vadinamajame spec. fonde, kuris buvo neprieinamas skaitytojams. Bet ta kelionė pralaužė ledus. Magdalenos Stankūnienės parodos buvo surengtos Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Klaipėdoje, Marijampolėje, Vilkaviškyje, Plungėje. 1992 m. ji prikalbino ir vyrą Joną važiuoti į Lietuvą. Deja, antroji jo kelionė į Lietuvą baigėsi tragiškai: 1993 m. vėly rudenį Jonas Gintautas Stankūnas buvo palaidotas greta savo tėvo Kudirkos Nau-miestio kapinėse.

Tais pačiais metais Magdalena, lankydamą savo tėviškę, užsuko į Vilkaviškio krašto (kraštotyros) muziejų. Tai buvo lemtingas jos susitikimas su savo kraštiečiais muziejininkais. Vilkaviškio muziejui ji atidavė viską, ką brangiausia buvo sukaupusi savo namuose.

Nukelta į 4 psl.

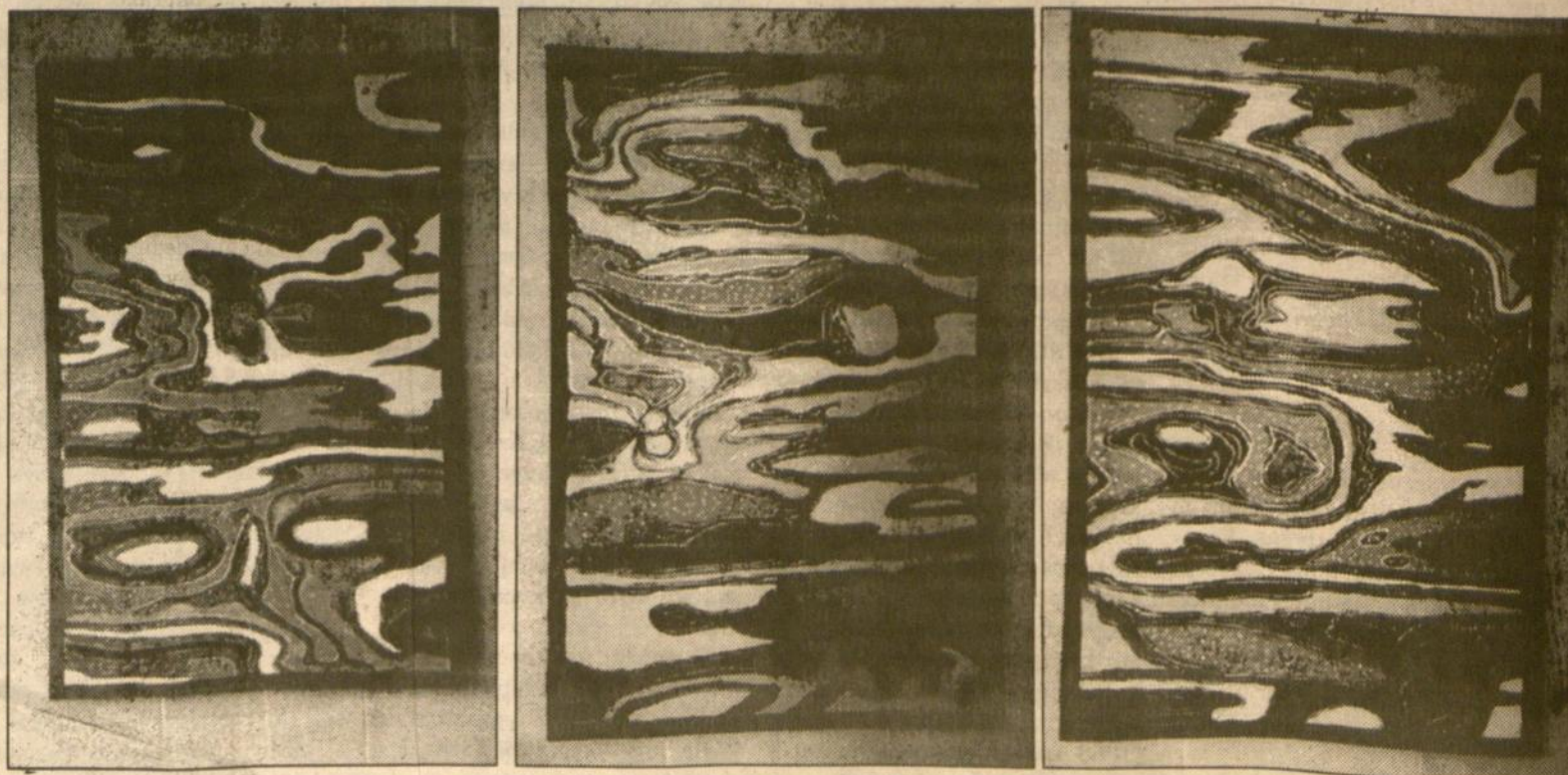
Dail. Magdalena su broliu Jonu Stankūnu, Juno Beach, FL, 2003 m.

Magdalena Birutė Stankūnienė (Stankūnė).

Nuo Užupio skardžio (iš kairės): Lillija Jasaitė, Aldona Žemaitytė, Gražina Mereckaitė ir Magdalena B. Stankūnienė.

Magdalena B. Stankūnienė. „Spalvų simfonija“. Triptikas. Tapyba ant medžio plokštės.

Afrikietiškos ir europietiškos jungties kūdikis — džiazas

ANATOLIJUS LAPINSKAS

Tikrąjį džiazą reikėtų klausyti tik koncerte, gyvybingame muzikantų išmonės sūkuryje. Džiaz muzikantų studijiniai įrašai, jų prisipažinimai, anaipso ne patys geriausi jų kūrybiniai pasiekimai. Todėl dabar dažniausiai džiazas įrašinėjamas ne studijose, bet koncertų metu. Tokių įrašų tikrai pakanka, pagaliau radijo stotys džiazą ir su juo susijusių stilių taip pat neignoruoja. Bet kas gi yra tas džiazas?

Džiazas – ne tik muzika, bet ir bendravimo būdas

Džiazą lopšiu laikoma Šiaurės Amerika, tiksliau – New Orleans miestas, Louisiana valstijoje. Džiaz motyvuose ne kartą minima Mississippi upė. XIX amžiaus pabaigoje šiame mieste džiaz ansambliai dalyvaudavo ne tik pramoginiuose renginiuose, bet ir vestuvėse, netgi laidotuose.

Per visą XX amžių džiaz stilius ne kartą keitėsi. Šiuo metu jį galima laikyti jau ne tik muzikavimu, bet ir tarptautinio susikalbėjimo kalba. Mat tradicinius džiaz motyvus (jie dažniau vadinami standartais) puikiai žino viso pasaulio muzikantai. Kiekvienos šalies atstovai į džiazą įneša ir savo tautinių bruožų. Kita vertus, vienodai gerai sugyvena ir tradicinės, ir avangardinės kryptys.

Ką galima pasakyti džiaz kalba

Gal ir paradoksas, bet džiazą galima kalbėti, o tiksliau groti, viską, kas tik ateina į galvą. Kodėl? Pirmiausia todėl, kad gana sunku paaiškinti, kas tai yra džiazas, kur jo ribos, kokie leidžiami grojimo būdai, stiliai, formos. Džiaz neegzistuoja tradicinio grožio sąvoka, jame, bent jau avangardiniame, viskas įmanoma, galima švilpti, kniaukti, cypiti, šaukti. Tradicinis džiazas, žinoma, turi nemažą kanonų, jų – nori nenori – tenka laikytis.

O kaip apie džiazą kalbėti? Ne vienas „išmanėlis“ praktikuoja tokį būdą: nustato kuo mįslingesnę veido išraišką ir drąsiai leidžiasi į kosmosą, filosofiją, parapsichologiją, žmogaus prigimtį aiškinimą. Juo toliau nukrypsta nuo paties džiaz, tuo, kalbėtojo manymu, bus geriau. Retkarčiais įpinamas vienas kitas džiaz terminas ar žinomo džiaz muzikanto pavardė kalbėtojo autoritetą dar labiau pakels...

Iš kur kilo džiazas vardas?

Aiškinimų yra įvairių. Vienas įdomesnių būtų toks. Viskas prasidėjo nuo... stiklainių, angl. – „jars“. Būtent juos, kaip mušamuosius instrumentus, naudojo Afrikos, tarkim, Zanzibaro negrai savo muzikinėms improvizacijoms. Užuo lazdelių būdavo naudojami išdžiovininti plėšriųjų grifų (tokių paukščių) kaulai.

Aišku, tie stiklainiai atkeldavo į Afriką iš Europos. Viena pirmųjų firmų, pradėjusių siųsti į Afriką citrusinių vaisių konservus, buvo Oxford mieste įsikūrusi bendrovė „Cooper“.

Pirmasis stiklainių „užvežimas“ (kažkas nustatė) įvyko dar 1765 metais. Greičiausiai su tokiu džiazu prigimties aiškinimu ne

visi sutiks, laikykime, kad tai viena iš versijų, o džiaz kalba – improvizacijų.

Galima improvizuoti ir toliau, aiškinant, kad džiazas vardas kilo iš Amerikos negrų bendruomenėje dažnai skambancio žodžio „jeez“, lietuviškai galima jį versti „po perkūnais“, arba mandagiai – „Viešpatie“. Galima dar viena improvizacija jau kito angliško žodžio „jam“ pagrindu. Jis reikštų ir uogienę, ir transporto grūstį, o šnekamojoje kalboje – kažką lengvo ir malonaus.

Neaiškus ir pagrindinis džiazas kelias

Džiazas, kaip reikšmės, iškilo į viešumą XIX amžiaus pabaigoje, XX a. pradžioje. Galima būtų jį grupuoti į tradicinį ir šiuolaikinį. Tradiciniu džiazu – geriausias jo pavyzdys „dixieland“ muzika – būtų kolektyvinės ir solinės improvizacijos tradicinių standartų temomis, o viena žinomiausių, pvz., „Kai šventieji marširuoją“ („When the Saints Go Marching In“). Šiuolaikiniu džiazu paprastai vadinama visa, kas sukurta ir įrašyta nuo 1940 metų.

Tuo būdu susikūrė du visiškai skirtingi džiazai, kuriuos vienu metu mėgti yra gana sudėtinga, lygiai taip pat, kaip mylėti vienu metu dvi visiškai skirtingo charakterio moteris. Tačiau ir čia yra išeitis – pasiimti ir stilių, vadinamą „Pagrindine tėkme“ („Mainstream“).

Džiazą lopšiu laikoma Šiaurės Amerika, tiksliau – New Orleans miestas Louisiana valstijoje, todėl ir džiaz motyvuose ne kartą minima Mississippi upė

Kas tai yra – gana sunku paaiškinti. Kalbama, kad ši terminą sugalvojo vienas Amerikos džiaz kritikas, norėdamas apibūdinti trečiąjį džiaz raidos kelią. Nuo visą naktį klausytų Duke Ellington orkestro improvizacijų tam kritikui gimė mintis tos nakties muziką pavadinti „Pagrindine tėkme“. Šis pavadinimas ir prilipo stiliui, įsiterpiančiam tarp „dixieland“ ir moderniojo džiaz.

Džiazą ištakos prasidėjo Afrikoje

Daugiau nei tris amžius į Naująjį pasaulį iš Afrikos buvo įvežami juodieji vergai. Tarp jų buvo bene dviejų tūkstančių gencijų atstovų, kalbėjusių skirtingomis kalbomis ir, žinoma, grojusiu pačia įvairiausia muzika. Tačiau greitai visų skirtybių ta muzika turėjo vieną bendrą bruožą – jos pagrindu buvo ritmas.

Pagrindinis tų, o gal ir šių laikų, afrikietiškos muzikos principas remiasi dviejų ir daugiau ritminių piešinių samplaika. Paprasčiausiu pavyzdžiu galėtų būti grojimas vienu metu dviem būgnais, kai vienu mušama trijų dalių figūra, kitu – dviejų dalių. Nuolat susikertančios ritminės linijos sutampa, bet tuoj pat vėl išsiskiria. Pastovus jų susiliejimas ir išsiskyrimas sukelia įtampą. Šis būdas vėliau buvo plačiai naudojamas džiaz.

Nors Naujajame pasaulyje negrai stengėsi išlaikyti ištikimybę tradicinei afrikietiška muzikai, vis dėlto ilgainiui jie neatšispyrė ir Amerikoje paplitusios europietiškos muzikos įtakoms: bažnytinėms giesmėms, šokių muzikai,

kariniam maršams, operų arijoms, klasiškai fortepijono muzikai. Galų gale negrų bendruomenėje pradėjo rasti visiškai nauja muzika, perteikianti afrikietiškos ir europietiškos muzikos lydinį.

Negrai, savo „plantacijų muzikos“ pagrindu, sukūrė keletą naujų, žymiai įdomesnių muzikos žanrų. Tačiau juose išlaikė gimtąją specifiką: atskiri garsai būdavo pateikiami šalia ritmo, nesutampantys stipriosiomis dalimis, o dainininkai laisvai, tiesiog savo nuožiūra, melodiją irgi gerokai „pastumdavo“. Pradėjus džiazą įrašinėti, jis dar nebuvo susiformavęs, ir nei apie vieną jo srovę negalima buvo sakyti, kad štai čia yra tikrasis džiazas.

O gal džiazas gimė kitaip?

Populiarūs žurnalai dar ir dabar kartais dėsto ekstravagančių istorijas apie džiaz kilmę. Viena jų būtų tokia. Kartą ne kažin koks vieno New Orleans kirpėjo padėjėjas, pavarde Brown, nakties gilumoje klarinetu pūtinėjo kažkokius motyvėlius. Ar tai pirštai pradėjo kliūti, ar padaugintas „whisky“ pradėjo veikti, bet tas Brown pradėjo falšuoti. Jis gerokai nukrypo nuo pasirinktos melodijos, išsilaipė ritmas.

Tačiau tokia muzika sužavėjo netoliese esančio restorano lankytojus, kurie tą muziką įvertino nei daugiau, nei mažiau – kaip naują išradimą. Pagirtas išra-

dėjas išsiruošė Mississippi upę plaukti į Saint Louis ir ten pademonstruoti savo laimėjimą. Deja, vargšas iškrito iš laivo ir nuskendo. Tačiau džiaz „bacila“ jau buvo pasėta, todėl paskutiniaisiais XIX amžiaus metais, „ragtime“ – taip vadinosi tas stilius, tvirtai užkariavo visą Mississippi upės pakrantę.

„Ragtime“ krikštą tėvis – išklėręs pianinas?

„Ragtime“ nėra džiazas tikrai, ja jo prasme, nes jame nėra svarbiausiojo džiaz bruožo – improvizacijos. Tačiau dėl svinguojančio, t.y. siūbuojančio, o gal svyruojančio ritmo jis priiskiriamas ankstyvajam džiazui. „Ragtime“ yra džiaz stilius kompozitorių sukurta muzika, taigi turinti nemažą bendro su profesionalia muzikos kūryba. Galbūt dėlto dabar ir aukščiausias lygio rimtosios muzikos atlikėjai nevengia bisui ar tiesiog atsipalaidavimui pagriežti ką nors „regtimiško“.

Tiesa, yra ir kita – linksmesnė „ragtime“ atsiradimo versija. Jis galėjo atsirasti, grojant išderintu pianinu ir dar su klimstančiais klavišais. Tais laikais tokie klaidai dažnai stovėdavo įvairiuose Amerikos kaubojų salionuose, likę dar nuo aukso karštligės laikų. Ne vienas jų turėjo, pagal tenykštę madą, ir kulų pėdokus. Aišku, jais grojo ne virtuozei ir ne frakuoti ponai. Todėl ir jų muzika būdavo pakankamai išsibūjavusi ir apdriskusi. Angliškas „rag“ kaip tik ir reiškia skudurą.

Džiazas – muzikos jungtis

New Orleans mieste, kur gimė

džiazas, susipynė europietiškos bei afrikietiškos muzikos srovės. Kodėl būtent čia, Mississippi pakrantėje?

New Orleans buvo ta vieta, kur europietiška – prancūzų ir ispanų – kultūra reiškėsi itin stipriai. Kita vertus, Amerikos pietūs – tai daugiausia negrų gyventos vietovės. Europietiški maršai, negrų „blues“, kažkas per vidurį – „ragtime“ – susipynė į kamuolį, vadinamą džiazu.

Apskritai laikoma, kad džiazą kūdikystė tęsėsi beveik iki 1920-ųjų dešimtmečio vidurio, kai Louis Armstrong ir kitų „džiazmenų“ dėka džiazas subrendo pirmajai jaunystei.

Vietoje dviejų – keturios

Kaip dažnai pasitaiko, vienas, tarytum menkos reikšmės įvykis, pakreipia visos istorijos eigą. Toks įvykis, smarkiai pagreitinęs džiaz evoliuciją, buvo negrų muzikantų įvesta keturių dalių metro sistema, užuot buvusių dviejų dalių. Naujojo ritmo dėka, muzika ne tik pagreitėjo, bet ir atsirado žymiai daugiau galimybių ritminėms improvizacijoms, naujiems akcentams.

Nauja ir aktyvi ritmo interpretacija – neabejotinas L. Armstrong nuopelnas džiazui. Neveltui džiazui tuomet prilipo ir kitas vardas – „karštoji muzika“. Ji patiko ne tik atlikėjams, bet ir vis gausėnei publikai – tiek juodiesiems, tiek ir baltiesiems.

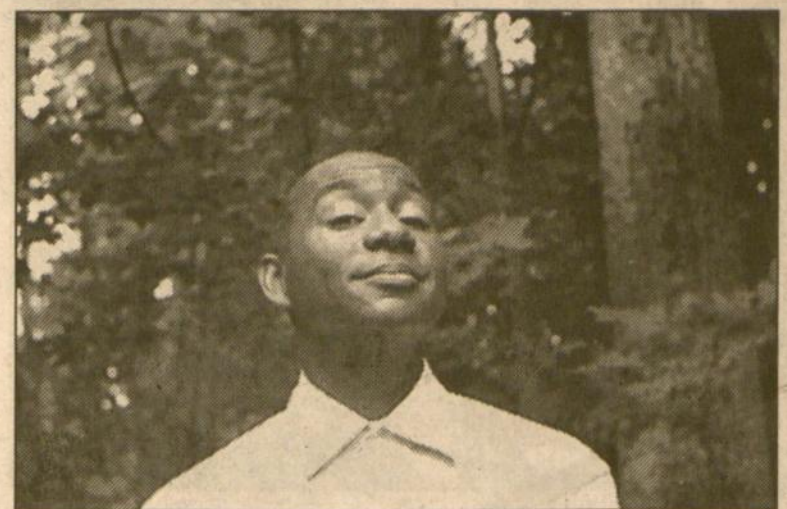
Palaipsniui iš „ragtime“ ėmė formuotis ir kiti džiaz stiliai, o kartu įvairialypis klausytojų skonis. Verta pažymėti, kad Amerikoje bet kuriuo džiaz istorijos laikotarpiu susidomėjimas džiazu niekad nenuslopo. Džiaz muziką grojo ne tik juodieji, bet nuo pat jo ištakų ir baltieji, kaip tik vien iš pastarųjų susibūrė vienas žinomiausių ankstyvojo džiaz ansamblių „Original Dixieland Jazz Band“. Vargu, ar kas tuomet, patioje XX a. pradžioje, tikėjo, kad dar po dešimtmečio džiaz banga užplūs visą Ameriką, o dar po kelių – ir visą pasaulį.

Smagūs nuklydimai

Charizmatiškasis saksofonistas Branford Marsalis daugiui pažįstamas pirmiausia iš Jay Leno „Šio vakaro pasirodymas“ („The Tonight Show“). Čia praeitame dešimtmetyje Branford turėjo didelį pasisekimą, vadovaudamas Jay Leno programos orkestrui. Roko gerbėjai atpažįsta Branford iš pasirodymų ir bendradarbiavimo su Sting. Vienas garsiausių projektų – „Sting kartu su Branford Marsalis sukurta daina „Anglas New Yorke“ („Englishman in New York“). Ši daina nebuvo šiaip populiarius kūrinys, ji tapo kultūrinio fenomeno, ir dabar ją nuolat gali išgirsti skambant per radiją, televiziją ar parduotuvėje, girdi ją nuolat minint spaudoje ir įvairiose kultūrinėse studijose. Branford Marsalis taip pat grojo su roko grupe „Deed“ ir

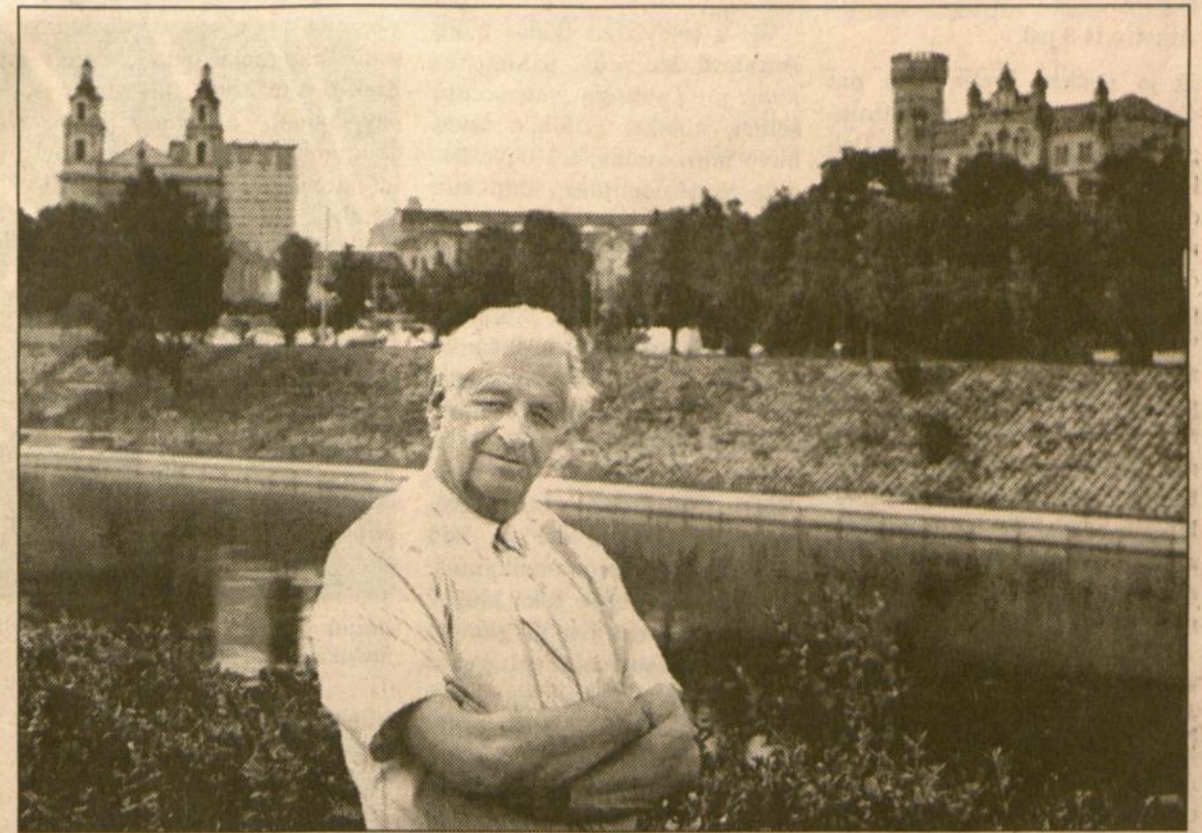
Nelyginkime su Britney Spears

Saksofonistas Branford Marsalis jaučiasi laisvai grodamas tiek žinomiausiose pasaulio klasikos scenose, tiek garsia-

Saksofonistas Branford Marsalis — nuoširdi ir atvira asmenybė. Frank Hunter nuotr.

Sveikiname!

Prof. Zigmantas Zinkevičius 2005 m. sausio 4 d. švęs 80-ąjį gimtadienį. Ta proga jį sveikiname, linkėdami sveikatos ir daug kūrybingų metų!

Svarbu jausti laiko tėkmę

MONIKA BONČKUTĖ

Vienas žinomiausių pasaulio saksofonistų Branford Marsalis prieš Kalėdų šventes lankėsi Čikagoje. Gruodžio 18 dieną, sekmadienį, jis debiutavo solo kartu su Čikagos simfoniniu orkestru, atlikdamas Glazunov „Koncertą saksofonui“.

Čikagos simfoninis orkestras atliko Shostakovich Pirmąją simfoniją ir Zemlinsky fantaziją pagal Hans Christian Andersen pasaką „Undinėle“ („The Mermaid“). Dirigavo maestro Andrey Boreyko, kuris su Čikagos simfoniniu orkestru pirmą kartą pasirodė 2002 metais. Kaip įprasta, valandą ir penkiolika minučių prieš koncertą vyko pokalbis, kuriam šį kartą vadovavo Berthold Hoeckner.

Smagūs nuklydimai

Charizmatiškasis saksofonistas Branford Marsalis daugiui pažįstamas pirmiausia iš Jay Leno „Šio vakaro pasirodymas“ („The Tonight Show“). Čia praeitame dešimtmetyje Branford turėjo didelį pasisekimą, vadovaudamas Jay Leno programos orkestrui. Roko gerbėjai atpažįsta Branford iš pasirodymų ir bendradarbiavimo su Sting. Vienas garsiausių projektų – „Sting kartu su Branford Marsalis sukurta daina „Anglas New Yorke“ („Englishman in New York“). Ši daina nebuvo šiaip populiarius kūrinys, ji tapo kultūrinio fenomeno, ir dabar ją nuolat gali išgirsti skambant per radiją, televiziją ar parduotuvėje, girdi ją nuolat minint spaudoje ir įvairiose kultūrinėse studijose. Branford Marsalis taip pat grojo su roko grupe „Deed“ ir

taip buvo vienintelė roko grupė, su kuria dirbant Branford neturėjo keisti savo mąstymo krypties. Čia jis galėjo leistis į laisvas interpretacijas, nors tai būtų tikrai nepavykę popmuzikoje.

Bendradarbiaudamas su Bruce Hornsby jis sukūrė nepamirštamą 1994 metų olimpinį žaidynių muzikinę temą „Barcelona Mona“ ir muziką Ken Burns žymiausias visų laikų dokumentinių filmų ciklui apie Amerikos beisbolo istoriją „Baseball“, pastatytą PBS. Pats Branford Marsalis bendradarbiavimą su Sting, Jay Leno, roko grupėmis buvo pavadinęs smagių nuklydimų. Tačiau vėliau sakė nesigailįs, kūręs šią muziką. „Daugelis kūrinių iš 9 dešimtmečio roko skamba keistai, senamadiškai, nekokybiškai, ypač kai girdi to meto Madonna ar Pat Benatar dainas. Bet „Englishman in New York“ ir šiandien skamba taip, lyg būtų buvusi parašyta praeitą savaitę. Ji atlaikė laiko išbandymą ir aš džiaugiuosi, jog buvau jos kūrimo proceso dalimi. Aš džiaugiuosi, kad visą tai dariau, ir tie prisiminimai visada yra su manimi, kai aš groju. Tai man suteikia pranašumą prieš kitus džiaz muzikantus, kurie visą gyvenimą grojo tik džiazą. Svarbu jausti laiko tėkmę ir savo pirmumus“, sakė Branford Marsalis muzikos žurnalistui Jim Macnie iš VH-1 televizijos New York.

Branford Marsalis pirmąjį „Grammy“ apdovanojimą gavo 1992 m. už albumą „I Heard You Twice The First Time“. Geriausio džiaz instrumentinio albumo kategorijoje. Kitais metais jis, kartu su Bruce Hornsby, buvo apdovanotas už kūrinių „Barcelona Mona“ Geriausio populiariosios instrumentinės muzikos atlikimo kategorijoje. Tai buvo jaudinantis, pakylėtos dvasios kūrinys, parašytas Barcelonoje vykusioms olimpinėms žaidynėms ir akimirksniu išgarsinęs Branford Marsalį visame pasaulyje. 1995 m. jis buvo apdovanotas „Grammy“ už muziką, sukurta PBS dokumentinių filmų ciklui „Baseball“. 2000 m. Branford Marsalis kvartetas gavo apdovanojimą už albumą „Šiuolaikinis džiazas“ („Contemporary Jazz“) Geriausio džiaz instrumentinio albumo kategorijoje.

New Orleans džiaz patriarcho šeima

Branford Marsalis gimė New Orleans vienoje garsiausių muzikantų šeimų. Jo tėvas yra džiaz patriarchas, pianistas, mokytojas Ellis Marsalis, o trys

Nukelta į 4 psl.

Svarbu jausti laiko tėkmę

Atkelta iš 3 psl.

iš jo penkių brolių taip pat žymūs muzikai — trimitininkas Wynton, trombonistas Delfeayo ir būgnininkas Jason Marsalis. Branford pirmasis albumas „Atsitikimai mieste“ („Scenes in the City“), kurį išleido Columbia Jazz, išėjo 1984 m., pradėdamas Branford Marsalis saksofonisto karjerą.

Visos Marsalis giminės patriarchas Ellis Marsalis, be abejonų, yra vienas svarbiausių šiuolaikinio džiaz pianistų. Jis ne tik buvo savo sūnų mokytoju, bet taip pat dėstė University of New Orleans ir New Orleans Center for the Creative Arts. Čia jis nušvietė kelių tokiems garsiems šiuolaikiniams menininkams kaip Harry Connick, Jr., Terence Blanchard ir Nicholas Payton.

Taip pat gimęs New Orleans, Ellis pradėjo muzikos karjerą grodamas saksofonu, o 6-ame dešimtmetyje iškeitė jį į pianiną. Iki 7-o dešimtmečio Ellis Marsalis tapo vienu gerbiausių džiaz pianistų, grojusiu su tokiomis legendomis, kaip Alvin Batiste, Jimmy Rushing, James Black ir Al Hirt. Vieni metu jis turėjo savo naktinį klubą, keliavo ir koncertavo visame pasaulyje, ir kartais pasinerdavo į mokymą. 1976 m. jis tapo afroamerikiečių muzikos dėstytoju Xavier University, o vėliau vadovavo džiaz studijoms University of Orleans, Virginia Commonwealth University ir New Orleans Center for the Creative Arts. Jis baigė magistro laipsnį Muzikos edukologiją Loyola, ir 1985 m. buvo nominuotas „Grammy“. Ellis Marsalis taip pat priklauso „National Endowment for the Arts“ tarybai bei įrašė du solinius albumus „Aukso širdis“ („Hearth of Gold“) ir „Trumpas stabtelėjimas“ („Whistle Stop“).

VH-1 televizijos laidos metu Branford Marsalis, paklaustas apie jo ypatingą muzikantų šeimą, atsakė: „...Mano tėvas buvo muzikantas, tai buvo tiesiog jo užsiėmimas, kaip kad kito vaikinio tėvas vairavo mėsos šaldytuvą-sunkvežimį. Tai buvo visai ne tai, kaip dabar pateikia žiniasklaida 'Marsalis: pirmoji džiaz šeima'. Mūsų namai buvo normalūs. 'Ar tu padarei namų darbus?' 'Ne'. 'Kada ruošiesi juos padaryti?' — Tu žinai, aš rimtai klausiu. 'Žinau, tėti, tuoj'. Mes nesijautėme pakylėti dėl to, kad mūsų tėvas buvo muzikantas. New Orleans buvo toks klubas 'Lu and Charlie's' ir jie gamino pačius geriausius, keptus ant žarijų, mėsainius. Taigi, mes eidavom į šį klubą, apsimesdami, jog 'einame klausytis muzikos, tėvo ar kito muzikanto, bet mūsų vienintelis tikslas buvo mėsainiai. Kartu su broliu Wynton šlamšdavome mėsainius pirmos dalies metu ir užmigdavome sotūs, pasirėmę ant stalų, antros dalies metu. Tėvas mus miegančius nunešdavo į mašiną“.

Per dvi dienas 1995 m. vasaros pabaigoje tėvas pianistas Ellis Marsalis ir sūnus saksofonistas Branford Marsalis įrašė nuostabią albumą „Mylėtos“ („Loved Ones“). Susidedanti iš pianino solinių kūrinių ir saksofono — pianino duetų ramios tylos muzikos kolekcija kiekviena melodija atskleidžia vis kitą moters meistriskumo niuansą.

Projektas prasidėjo nuo Ellis noro įrašyti žymiausių dainų apie nepamirštas moteris solo albumą. Jo švelnus poliharmoninis stilius idealiai tik tokiu atveju. Tačiau, beinterpretuodamas tas dainas, Ellis atrado, kad tam tikros dainos skambėtų giliau kartu su juo grojant Branford, kuris, jo

Branford Marsalis ir Eric Revis derina instrumentus „Nova Jazz Cavo“ muzikos įrašų studijoje, Terrasso, Ispanijoje. Rod Ward nuotr.

nuomone, yra kūrybingiausias šiuolaikinio džiaz atlikėjas. Branford taip pat buvo pasiūlyęs groti su tėvu. Jis daugelį metų tėvui siuntė Keith Jarrett ir kitų šiuolaikinių džiaz atlikėjų albumus. Branford buvo įdomu matyti tėvo klausymą, suvokimą šių naujų dalykų, tikrinimą jų, remiantis savo patirtimi. „Tarp mūsų nėra kultūrinio nesusikalbėjimo, — sakė Ellis, — Branford yra įstabiai eklektiškas, jis žino visas dainas ir frazes bei jų kilmę“.

Albumu su subtilumu ir elegancija interpretuojama keturiolika žymiausių klasikinių amerikiečių dainų, parašytų apie moteris: „Delilah“, „Maria“ iš „West Side Story“, Cole Porter komiškoji „Miss Otis Regrets“, Gershwin „Liza“ ir „Bess, You Is My Woman“ iš „Porgy and Bess“, „Lora“, Duke Ellington „Angelica“, „Sweet Loraine“, „Louise“, „Stella by Starlight“ ir „Lulu Back in Town“. Taip pat grojama „Dear Dolores“, sukurta Ellis Marsalis ir skiriama su didele meile atminti Ellis žmoną, Branford mamą.

Kuri daina bus atlikta duetu, o kuri — solo, buvo nuspręsta, tik grojant. Džiazas — tai vieninga muzikos sritis suteikianti tiek laisvės atlikėjui. Dainos „Maria“ ir „Stella“ buvo grotos galybė kartu, bet turbūt niekada nebuvo atliktos taip lėtai. Nors albumo interpretacijos pasižymi ramumu, meditativumu, tačiau ne visos dainos atliekamos larchetto, pvz., „Lulu“ ir „Louise“.

Branford prisipažįsta, jog iki šio albumo, įrašyto kartu su savo tėvu, jis niekada nebuvo įrašinęs nieko romantiško. Tiesa, anot jo, jis buvo nustebintas malonios patirties. Albumas „Mylėtos“ — gracingas ramus pašnekesys tarp tėvo ir sūnaus — visų pirma skiriamas visoms moterims ir, žinoma, priskiriamas nepamirštamiesiems.

Afrikos-Amerikos meno sintezė

Branford Marsalis visada pasižymėjo muzikiniu įvairiapusiškumu. 43 m. muzikantas toliau tobulina savo atlikėjo igū-

Branford Marsalis ir „The Blue Note“ Milan, Italijoje.

Rod Ward nuotrauka.

dzius, kuria muziką ir tęsia „Marsalis Music“ prodiuserio darbu su dviem savo ir keliais naujų, daug žadančių džiaz atlikėjų projektais. Daugelis šių naujų talentų pristatomi Branford naujausiam albume „Atskleistas Romare Bearden“ („Romane Bearden Revealed“). Albumas buvo sukurta kartu su Romane Bearden fondu ir Afrikos-Amerikos vizualiojo meno retrospektyva „The Art of Romare Bearden“, organizuota Nacionalinės Washington, DC, galerijos, kuri bus pristatyta JAV 2005 metų pavasarį. Albumu skamba naujai interpretuojama džiaz klasika, įkvėpusi Bearden, o taip pat ir originalios kompozicijos. Projekte Bearden ir Marsalis per improvizacijos, formos, ritmo ir spalvos muzikos idėjas išreiškė vizualines frazes, taip papildydami ir išplėdami kultūros pavelslą.

Po koncerto — kaltas ir susigėdęs

21-ame amžiuje klausytojams

turbūt svarbesnis ritmas nei melodija. Ypač jis svarbus tapo, įsigalėjus „Europop“ muzikai. Daugelyje dabartinių populiarių dainų iš esmės nėra melodijos, jose vyrauja ritmas. Tačiau, anot Branford Marsalis, muzikui melodija visada liks svarbiausia, nes jis suvokia, kaip ji lengvai išsprūsta, kaip sunku ją sulaukyti.

Vieną savo albumų Branford Marsalis pavadino „Mūsų protėvių pėdsakai“ („Footsteps of Our Fathers“). Praeitais ir tradicija svarbi džiaze, bet ne populiariojoje muzikoje. Ši muzika nesivilgo atgal, jos tikslas — paprastumas. Kai Branford Marsalis buvo gastrolėse kartu su Sting, šis ėmė jam pasakoti, jog jis domisi Bach, nori keisti savo muziką, praplėsti naujomis idėjomis. Tada Branford jam patarė to nedaryti, nes tai lyg Pandoros skrynja, tai pakeičia muziką. Ji tampa sudėtingesnė ir žmonės nustoja ją mėgti.

Branford Marsalis visą gyvenimą domėjosi įvairiomis muzi-

kos kryptimis. Augdamas juodaodžių rajone New Orleans, klausėsi rokenrolo ir R&B bei lankė privačią katalikišką mokyklą. Vaikai mokykloje bandė priversti jį pasirinkti: „Mums nepatinka tas R&B šlamštas“, o grįžus namo klausdavo: „Kodėl tu klausaisi baltaodžių muzikos?“ Branford Marsalis išmoko pasirinkti iš abiejų pasaulių, kas buvo vertingiausia. Iš ten jis atsinešė ir suvokimą, jog džiaz muzika turi būti stipri, intensyvi, lyg rokas. Pastaruoju metu madingas tylus, „švarus“, profesionalus džiazas. Džiaze nebelieka šiurkštumo, viskas nušifuota, grojama altissimo registru. Gal išskyrus Coltrone, Tony Williams ir Art Blakey grupes. Taip pat ir Branford Marsalis, kuriam svarbu dalintis gryna energija, perduoti muzikos intensyvumą. Svarbu, jog žiūrovas klausytų jo tvirtai sučiaupęs lūpas ir koncerto pabaigoje kartu su Branford Marsalis jaustųsi „kaltas ir susigėdęs“.

Filmuoja „Dievų mišką“

Vilniuje prieš Kalėdas pradėtas filmuoti režisieriaus Algimanto Puipos vaidybinis kino filmas „Dievų miškas“ rašytojo Balio Sruogos atsiminimų knygos motyvais. Gruodžio 20 d. turgaus scenos buvo filmuojamos Užupio rajone.

Kaip sakė filmo pagrindinis bendrovės „Baltijos filmų grupė“ direktorius Robertas Urbonas, iki Kalėdų dar bus filmuojama Vilniaus gatvėse ir viename iš Trakų gatvės pastatų — „Isikurs“ pagrindinio perso-

nažo Profesoriaus, kurį vaidina teatro ir kino aktorius Valentinas Masalskis, butas ir hitlerininkų tarybos kabinetas.

Po Naujųjų metų filmavimo darbai kelsis į Klaipėdą — uostamiestyje bus filmuojamas veiksmažodis vokiškajame Dancinge (debartiniame Gdanske), filmo scenos koncentracijos stovykloje ir pajūryje.

Filmo scenarijaus autoriai — Algimantas Puipa ir Ricardas Gavelis. „Dievų mišką“ filmuoja operatorius Algimantas Miku-

tėnas, filmo antroji režisierė — Janina Lapinskaitė, dailininkas — Galius Kličius.

Pasak R. Urbono, jau tikrai žinoma, kad konclagerio komentantą vaidins žinomas britų aktorius Steven Berkoff, prieš keletą metų vaidinęs Lietuvoje kurtame televizijos filme „Atila“. Kitus ryškius „Dievų miško“ personazus įkūns garsūs lietuvių aktoriai. Iš viso filme bus apie 80 vaidmenų.

Pasak filmo kūrėjų, būsimasis filmas nebus garsaus literatū-

ros kūrinių pritaikymas ar ekranizacija, tik remsis šiuo kūriniu. Filme bus ir sugalvotų epizodų, kurių neparašė B. Sruoga. „Dievų miškas“ vadinamas juodąja komedija, kurioje bus daugiau sarkazmo, metaforinio humoro, geriausiai suprantamo skaitytojams B. Sruogos *Dievų mišką* — beletrizuotą Štuthof atsiminimų knygą, parašytą grįžus iš šio mirties lagerio 1945 metais.

Beveik dviejų valandų trukmės koproducinio filmo sąmata

Apdovanotas kalbininkas

2004 metų Kazimiero Būgos premijos laureatu tapo garsus kalbininkas, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas, profesorius, habilituotas daktaras Algirdas Sabaliauskas.

Lietuvos mokslų akademijos skiriama premija už darbus lietuvių kalbos istorijos leksikos srityje laureatui įteikta gruodžio 21 d. Vilniuje vykusioje mokslinėje konferencijoje, skirtoje kalbininko Kazimiero Būgos 125-osioms gimimo metinėms. A. Sabaliauskas konferencijos dalyviams skaitė pranešimą „Lietuviškosios baltistikos pradžia. Kazimieras Būga — žodynininkas“.

75 metų profesorius A. Sabaliauskas savo mokslinį darbą daugiausia skiria baltų kalbų, tarp jų ir lietuvių, leksikos ir jos raidos tyrinėjimams. Profesorius yra daugelio knygų autorius: *Žodžiai keliauja*, *Žodžiai pasakoja*, *Žodžiai atgyja*, *Šimtas kalbos mišlių*. Žymūs litua-

— apie 3,5 milijono litų. Pasak R. Urbono, tikimasi, kad Lietuvos kultūros ministerija laikysis išpareigojimo finansuoti trečdali filmo sąmatos — iki Naujųjų metų laukia 40 tūkst. Lt, kitamet — 900 tūkst. Lt. Filmo koproduiseris — Carl Richards iš Didžiosios Britanijos.

Filmavimo darbus užbaigti planuojama vasario pradžioje. „Dievų miško“ premjera Lietuvoje ekranuose numatoma kitų metų rudenį. (Elta)

Paslaptinga Magdalenos žemė

Atkelta iš 2 psl.

Magdalenos daiktai — baldai, papuošalai, indai, kelionių suvenyrai, dovanos, nuotraukos, jos mamos relikviniai daiktai ir, žinoma, paveikslai apsigyveno Suvalkijoje, Paežerių dvare, ant Paežerių ežero kranto. „Padovanotai ir telteli siuvinėtas staltieses. Net ir šeimos nuotraukų nepagailėjau muziejui atiduoti“, — sako Magdalena. Tokį didžiulį pasitikėjimą muziejiniškais ji davė avansu.

Vietovė labai graži, bet dvaro pastatai labai apleisti iki šiol. Materialiais dalykais susirūpinę suvalkiečiai mažiau dėmesio ir pastangų skiria dvasios reikalams. Magdalena ėmėsi neįkainuojamos aukos, padarytos iš meilės savo gimtajam kraštui. Tik su jos parama buvo suremontuotas buvusio dvaro ofisinis pastatas, kurį iki višiško nuosmukio apleido netvarkingi gyventojai, nes nuo sovietmečio iki pat praėjusių metų tame name buvo keletas butų. Dabar jame įrengti jaukūs darbo kabinetai, saugyklos, pirmasis aukštas skirtas Magdalenos Stankūnienės memorialinei ekspozicijai, praturtintai Vilkaiviškio krašto etnografiniais daiktais. Magdalenos daiktai susigynavo su vietinių ekspedicijų metu surinktais arba aplinkinių kaimų gyventojų dovanojais daiktais. Jie ėmė kalbėtis tarpusavy, pasakodami praėjusio amžiaus žmonių gyvenimo istorijas.

Šiandien Magdalena Stankū-

nienė dar labai gyvybinga ir kūrybinga. Ji kuria vis naujus ciklus, išbandydama vis naujas kūrybos technikas. Ji yra Vilkaiviškio rajono garbės pilietė, už indelį į Lietuvos kultūrą jai dėkojo Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus, įteikdamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordina. Ji yra pelniusi daug premijų Amerikoje surengtose parodose, o Lietuvos muziejuose ar mokyklose laukia žiūrovų jos tapybos paveikslai. Prieš 60 metų palikdama savo kraštą, ji vis dėlto jo nepaliko, širdimi ir sie-la įsikibo į gimtąją žemę, kuri tokia svarbi jos kūryboje, kaip šaknims į ją godžiai įsikimba Magdalenos apdainuoti mėsai, gėlės ir kiti augalai. Tikėjimas žeme ir menu teka per ją kaip skaidrus žvirgždės vanduo, jos širdies dosnumas glosto kitų žmonių širdis kaip prinosiusios vasaros saulės spinduliai. Na ir kas, kad Magdalena Stankūnienė priversta dalytis tarp dviejų namų: du mėnesiai Lietuvoje, likęs laikas — Čikagoje. Nežinia, kur jos yra daugiau — Lietuvoje ar Amerikoje. Tik žinau, kad jos daiktai ir jos kūrinių tytulėliai ją šaukia: Magdele, Magdute, Magdalena, sugrįžk pas mus. Mes čia, kur tavo žemė ir dangus, ir gėlės pievos, ir rudens auksas ir žiemos nespaltvota grafika, amžinai atmintin įrežiant padūmavusią Oželių lygumų melancholią ir Vilniaus bažnyčių stogų raudonį.

Vilniaus Užupio rajone pradėtas filmuoti A. Puipos vaidybinis kino filmas „Dievų miškas“.

Valdo Kopūsto (Elta) nuotr.